

Назмєєва Н. А.,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

МЕТОДИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН У СУЧАСНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ

У статті наведено основні підходи щодо вивчення дискурсу, його типи. Висвітлена актуальність вивчення методичного дискурсу у сучасній дискурсивній парадигмі.

Ключові слова: *дискурс, методичний дискурс, інструкція, формулювання завдань.*

В статье изложены основные подходы по изучению дискурса, его типы. Показана актуальность изучения методического дискурса в современной дискурсивной парадигме.

Ключевые слова: *дискурс, методический дискурс, инструкция, формулировка заданий.*

The article is focused on the main approaches, types, of discourse. It elucidates the topicality of research of methodological discourse in the discourse paradigm.

Key words: *discourse, methodological discourse, instruction, assignment, formulation.*

Серед численних напрямків сучасного мовознавства особливе місце належить феномену дискурсу. Значимість такого роду досліджень можна пояснити міждисциплінарним характером сучасних підходів щодо аналізу мови та культури, де в одне ціле зливаються лінгвістичні, когнітивні, соціально-психологічні аспекти, що й дозволяє сподіватися на отримання принципово нових результатів в теорії дискурсу.

Дослідження англословного дискурсу, визначення його базових понять, створення класифікацій дискурсу стало предметом багатьох різновекторних наукових пошуків А. Д. Белової, Н. Д. Арутюнової, П. В. Зернецького, Е. С. Кубрякової, Ф. С. Бацевича, І. П. Сусова, Ю. С. Степанова, М. Л. Макарова, Т. А. ван Дейка, П. Серіо та ін.

Велика кількість визначень дискурсу як лінгвістичного феномену пов'язана з різними підходами. Виділяють формальний, функціональний, ситуативний та когнітивний підходи. Формальна (структурна) лінгвістика розглядає дискурс як смисловий зв'язок двох чи більше речень, де зв'язність є його основною характеристикою. Таким чином, дискурс у цій інтерпретації являє собою надфразову єдність, складне синтаксичне ціле. Функціональний підхід отожднює дискурс з мовленням, тобто передбачає аналіз функцій дискурсу у зв'язку з аналізом функцій мови. Ситуативний підхід інтерпретує дискурс в контексті соціальних, пси-

хологічних і культурних умов та обставин. Когнітивний підхід трактує дискурс як явище когнітивне, тобто як феномен, що безпосередньо має відношення до передачі знань. Таким чином, дискурс досліджується в різних аспектах, що дозволяє розвивати та вдосконалювати теорію дискурсу. Хоча, як підкреслює А. Г. Гурочкіна, питання про термінологічне визначення дискурсу залишається відкритим, оскільки зміст може визначатися лише зв'язком понять “текст” та “мовлення”.

У зв'язку з багатоаспектністю трактувань та вивчень дискурсу ми вважаємо за доцільне розглянути окремі точки зору на дослідження спеціалісти визначень терміну “дискурс”.

На думку В. В. Богданова “дискурс – це все, що нами говориться та пишеться”. “Дискурс – це теж текст, але такий, що складається з комунікативних одиниць мови – речень, які, в свою чергу, утворюють ще більші одиниці, що знаходяться у безперервному внутрішньому смисловому зв'язку і дозволяють сприймати його як єдине ціле. Дискурсами можна вважати, наприклад, текст розповіді, статті, виступу, вірша” [2, с. 8].

Порівняймо дефініцію дискурсу, подану І. П. Сусовим: “Дискурс – це зв'язні послідовності мовленнєвих актів; висловлювання (чи послідовності висловлювань), що передаються від мовця до слухача, стають текстом тоді, коли вони зафіксовані на письмі (або за допомогою звукозаписуючого пристрою). Таким чином, текст виступає у вигляді так званого “інформаційного сліду в дискурсі” [9, с. 40].

Адекватне розуміння та інтерпретацію дискурсу забезпечує знання конкретної ситуації. Тому найбільш ефективною у вивченні дискурсу вважається “модель ситуації””, яка була розроблена професором Амстердамського університету Т. А. ван Дейком, автором багатьох праць з дискурсології та дискурс-аналізу, що стали класикою. Дискурс в даному випадку інтерпретується як складна система ієрархії знань. У зв'язку з цим Т. А. ван Дейк і вводить таке поняття як “модель ситуації””, вважаючи, що модель ситуації відіграє основну роль в соціальному пізнанні. В даній ситуації закладені важливі соціальні категорії, які функціонують в тому чи іншому суспільстві, а також і власні знання носіїв мови, що відображають соціальний досвід, оцінки та емоції: “Дискурс дає уявлення про предмети або людей, про їх властивості та відношення, про події чи діяльність,... тобто про деякий фрагмент світу, який ми називаємо ситуацією...” [3, с. 42]. У своїй книзі “Ідеологія: мультидисциплінарний підхід”, він детермінує дискурс як складну єдність мовної форми, значення і дії, яка могла б бути найкращим чином охарактеризована як комунікативна подія або як комунікативний акт (у широкому сенсі слова) і як письмовий або мовленнєвий проект комунікативної діяльності, який інтерпретується реципієнтами (у вузькому сенсі слова) [3, с. 98]. Він розглядає текст як статичний об'єкт, а дискурс – як спосіб його актуалізації

за певних ментальних та прагматичних умов. Згідно з ідеєю Т. А. ван Дейка текст, як висловлювання, занурений в умови його виробництва та сприйняття, може функціонувати як дискурс.

Слід зазначити, що швейцарський дослідник П. Серіо дає вісім дефініцій дискурсу. Він стверджує, дискурс є еквівалентом поняття “мовлення” в сосюрівському сенсі і позначає будь-яке конкретне висловлювання. Науковець наголошує, ще деколи поняття “мова” і “дискурс” протиставляються як система мало диференційованих віртуальних значень і як девирсифікація на поверхневому рівні, та пов’язана з різноманітністю вживань, притаманних мовним одиницям. На думку П. Серіо, висловлювання – це послідовність фраз, що знаходяться між двома семантичними пробілами, двома зупинками в комунікації [7, с. 550]. Саме погляд на текст з позиції його структури в мові визначає цей текст як висловлювання, а лінгвістичне дослідження умов конструювання тексту визначає його як дискурс. Таким чином, дискурс – це висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсного механізму, який ним керує.

Н. А. Арутюнова визначає дискурс як зв’язний текст в сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, культурними, психологічними факторами. Дискурс розкриває взаємовідносини людей між собою, бере участь у діяльності механізмів свідомості людини. Тобто “дискурс – це текст занурений в життя. Однією своєю стороною дискурс повернений до прагматичної ситуації, що залучається до визначення його зв’язності, його комунікативної адекватності, для уточнення імплікацій і пресупозицій. Іншою стороною він повернений до ментальних процесів учасників комунікації: етнографічних, психологічних та соціокультурних правил та стратегій породження й розуміння мовлення за тих чи інших умов” [5, с. 508]. Життєвий контекст дискурсу моделюється у формі фреймів (типових ситуацій) або сценаріїв (акцентують на розвитку ситуації).

Відомий російський лінгвіст Е. С. Кубрякова визначає дискурс як “форму використання мови в реальному часі, яка відображає певний тип соціальної активності людини, створюється з метою конструювання особливого світу і є частиною процесу комунікації між людьми” [6, с. 111]. У дискурсі за допомогою особливих мовних засобів вибудовується один із “можливих світів”. Дослідниця стверджує, що дискурс існує лише у синхронії, він є “дітищем свого часу”, і всі його основні характеристики визначаються станом суспільства, в якому він створюється. На думку Е. С. Кубрякової, усі типи дискурсу потребують різних видів лексичної і граматичної організації, яку вони самі створюють [6, с. 632].

В. З. Дем’янков подає дефініцію дискурсу, включаючи характеристики з різних дисциплін – семіотики, теорії комунікації, соціології, логіки та ін. На його думку “дискурс – це довільний фрагмент тексту, що складається з більш ніж одного речення або незалежної частини речення.

Часто, але не завжди, концентрується навколо певного опорного концепта, утворює загальний контекст, що описує дійові особи, об'єкти, обставини, події, вчинки та ін.; визначається не лише послідовністю речень, а й загальною картиною світу, яка “вибудовується” в процесі розгортання дискурсу, – це точка зору “етнографії мови” [4, с. 45]. Вихідна структура для дискурсу має вигляд послідовності елементарних пропозицій, пов'язаних між собою логічними відношеннями кон'юнкції, диз'юнкції та ін. Елементами дискурсу виступають викладені події, їх учасники, перформативна інформація і “не події”¹, а саме: а) обставини, що супроводжують події; б) фон, що описує події; в) оцінка учасників події; г) інформація, що співвідносить дискурс з подіями [4, с. 7]. Дане визначення вважають найбільш повним у сучасній теорії мовознавства [8, с. 38].

А. Д. Белова у статті “Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс” [1, с. 12], враховуючи два основні фактори – сфери функціонування та характер комунікації, запропонувала наступну класифікацію дискурсу. За сферами комунікації автор класифікує дискурс на академічний, бізнес-дискурс, дипломатичний, дискурс переговорів, політичний, педагогічний, рекламний, релігійний, риторичний, дискурс сімейного спілкування, медичний, психотерапія, юридичний, ергодічний, Інтернет-дискурс. За характером комунікації дискурс поділяється на спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, підлітковий, дискурс людей похилого віку, аргументативний, конфліктний, авторитарний та лайливий. Проте вивчаючи роботи багатьох вчених (В. Михайленко, О. Огуй, А. Кривий, С. Рибачок, Р. Дудок та ін.), ми не знаходимо виокремлення методичного дискурсу як одного з видів дискурсу, тому в нашій роботі ми вперше покажемо доцільність вивчення методичного дискурсу та спробуємо дати визначення. На нашу думку, методичний дискурс передбачає двосторонню взаємодію викладача та студента через письмове чи усне завдання (у вузькому значенні). Це підвид академічного дискурсу, центральним поняттям якого є мікротекст – інструкція, на якій зосереджені навчально-пізнавальні потреби студента, цілі, задачі викладання, теоретичні дослідження в рамках комунікативної лінгвістики (у широкому значенні).

Виділення та вивчення англомовного методичного дискурсу є актуальним з декількох причин. Вступ України до міжнародної спільноти, популяризація всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет, глобалізація міждержавних відносин зумовило становлення англійської мови як мови міжнаціонального спілкування. До того ж відбулося розширення освітнього простору, встановлення різновекторних зв'язків з багатьма країнами у сфері науки, культури, бізнесу, що дає змогу їздити за кордон з метою отримання освіти, обміну досвідом, налагодженню ділових та дружніх контактів, відпочинку, ознайомлення з традиціями різних країн

та народів. Читаючи в оригіналі книги на англійській мові без перекладу, можна отримати набагато більше задоволення від читання, оскільки переклад, як правило, є не зовсім точним, тому, що залежить від професійних навичок перекладача, який не здатен передати ті думки та емоції, які вклав автор у свій твір. Про роль англійської мови можна говорити дуже багато. Проте факт залишається фактом – англійська мова стала важливою складовою в житті кожної людини, яка може знайти хоча б одну з причин для її вивчення чи вже вдосконалення своїх навичок.

На сьогоднішній день існує величезна кількість навчальної літератури як вітчизняної так і зарубіжної з англійської мови для студентів та зацікавлених осіб у її вивченні, метою якої є формування комунікативної компетенції. Для викладача це величезний простір для власної ініціативи та творчого пошуку. Хоча існують і певні труднощі. Інколи дуже складно розібратися у потоці навчальної літератури, визначити її практичну цінність, оцінити методичний потенціал та знайти шляхи ефективної роботи з тим чи іншим підручником.

Вибираючи підручник з англійської мови викладач повинен керуватися методичними та загальнодидактичними вимогами, враховувати вікові та індивідуально-психологічні характеристики студентів, особливості менталітету аудиторії. Вибраний підручник повинен мати проблемний виклад матеріалу для розвитку продуктивного мислення, відповідати вимогам державного освітнього зразка, відображати реалії нашої країни та країни, мова якої вивчається. Потрібно також враховувати існуючі концепції та підходи до аналізу мовних явищ, які задають напрямок, визначають зміст і характер роботи з навчальним матеріалом в процесі викладання англійської мови.

Одним із важливих елементів структури писемного методичного дискурсу є формулювання завдань. Правильність лінгвістичного оформлення інструкції має велике значення, оскільки є тим каналом зв'язку, за допомогою якого автор / автори підручника звертається/звертаються до адресата. Найбільш ефективно процес вивчення живої, природної мови відбувається при використанні англійськомовних матеріалів, укладених з урахуванням менталітету, культури, традицій носіїв мови. Важливим є і той факт, що, так би мовити, "імітація заглиблення" в природне мовне середовище досягається за допомогою методичного дискурсу, який базується на формулюванні англійськомовних завдань та інструкціях навчальних посібників.

Таким чином, підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що слід розглядати інструктивний дискурс як частину методичного дискурсу, оскільки у лінгвістичних дослідженнях проблема цілісного сприйняття методичної інструкції не є достатньо висвітленою. Тому вивчення формулювань завдань оригінальних навчально-методичних комплексів є

необхідним, оскільки це дозволить виявити когнітивні основи специфіки інструкцій та завдань, визначити їх смислове наповнення, мовні параметри, вивчити більш детально культурно зумовлені норми навчальної комунікації в англomовному соціумі.

Література:

1. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці // Іноземна філологія. Вип. 32. – 2002. – С. 11-14.
2. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса: учеб. пособие / В. Г. Борботько. – Грозный: Изд-во Чечено-Ингуш. Гос. Ун-та, 1981. – 113 с.
3. Дейк ван Т. А. Познание. Коммуникация / под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Демьянков В. З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста / В. З. Демьянков // Методы анализа текста: тетради новых терминов, 39. – М.: ВЦП, 1982. – Вып. 2. – 90 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с.
7. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе [Дискурс и интердискурс] // Семиотика: Антология / сост. Ю. С. Степанов. 2-е изд., исп. и доп. – М., 2001. – С. 549 – 562.
8. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка. – М.: Рос. гуман. ун-т, 1998. – 179 с.
9. Сусов И. П. Введение в языкознание: учебник для студентов лингвистических и филологических специальностей / И. П. Сусов. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 379 с.